

آشنایے با حدیث شیعہ

تالیف
مکتبہ قاسم فائز

www.ketab.ir

انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه السلام)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

آشنایی با حدیث شیعه ■ تألیف: دکتر قاسم فائز ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع)
چاپ اول: ۱۳۹۵ ■ شمارگان: ۱۰۰۰ ■ نسبی: چاپ و صحافی: مجتمع چاپ و صحافی برتر

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۵۴۱-۳

قیمت: ۱۰۰/۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ و منطبق به ناشر است.

سرشناسه: فائز، قاسم، ۱۳۳۵-

عنوان و نام پدیدآور: آشنایی با حدیث شیعه / تألیف قاسم فائز

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۲۷۵ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۴-۵۴۱-۳

شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)

شماره کتابشناسی ملی: ۴۴۹۳۴۶۹

فهرست مطالب

.....	سخن ناشر	۹
.....	تذمه	۱۱
.....	۱- پیشینه‌ی علوم حدیث	۱۱
.....	۲- ویژگی‌های این کتاب	۱۳
.....	بخش این: تاریخ حدیث شیعه	۱۵
.....	دوره‌های حدیث - شیعه	۱۵
.....	۱-۱) دوره: نگاه‌های نخستین	۱۵
.....	الف: کتاب علم ^{البلاغ}	۱۵
.....	ب: مصحف علی ^{البلاغ}	۱۶
.....	پ: نهج البلاغه	۱۷
.....	ت: مصحف فاطمه ^{البلاغ} مصحف فاطمه ^{البلاغ}	۱۷
.....	ث: صحیفه سجادیه	۱۷
.....	۲-۱) دوره‌ی اصول اربعمائه و کتب	۱۷
.....	اصل	۱۷
.....	کتاب	۱۸
.....	۳-۱) دوره‌ی جوامع کوچک	۲۰
.....	۴-۱) دوره‌ی جوامع بزرگ متقدم	۲۱
.....	الف) الکافی	۲۱
.....	ب) فقیه من لایحضره الفقیه	۲۶
.....	ت) تهذیب الاحکام	۳۰
.....	ث) الاستبصار فیما اختلف من الأخبار	۳۲
.....	چند نکته	۳۳

۳۹.....	۱-۵) دوره‌ی جوامع متأخر.....
۴۰.....	آثار این دوره.....
۵۱.....	۱-۶) دوره‌ی شکوفایی.....
۵۱.....	نمونه‌هایی از نقد حدیث.....
۵۳.....	ویژگی این دوره.....
۵۵.....	بخش دوم. علوم حدیث.....
۵۵.....	آشنایی با اهم اصطلاحات حدیثی.....
۵۵.....	سنت.....
۵۶.....	تعریف سنت.....
۵۶.....	اقسام سنت.....
۵۸.....	حدیث.....
۵۸.....	محدث.....
۵۹.....	روایت.....
۵۹.....	خبر.....
۵۹.....	ارکان حدیث.....
۶۰.....	سند.....
۶۰.....	وجه تسمیه‌ی سند.....
۶۰.....	فرق سنت و حدیث (خبر، اثر، روایت).....
۶۰.....	حدیث نبوی.....
۶۱.....	حدیث قدسی.....
۶۱.....	فرق‌های حدیث قدسی و قرآن.....
۶۲.....	شیخ.....
۶۲.....	روایت اکابر از اصاغر.....
۶۲.....	روایت اقربان.....
۶۲.....	نوادر.....
۶۴.....	توقیع.....

۶۵.....	مسائل
۶۵.....	رساله
۶۶.....	نسخه
۶۶.....	امالی
۶۶.....	نمونه‌ای از امالی شیخ صدوق
۶۷.....	نمونه‌ای از امالی شیخ مفید
۶۸.....	مستدرک
۶۸.....	طبقه
۷۰.....	حمل حدیث
۷۶.....	۲- اسم الحدیث
۷۶.....	مقدمه
۷۶.....	تعریف علم
۷۶.....	تعریف علم الحدیث، درایة الحدیث، مصطلح الحدیث)
۷۶.....	مسائل علم
۷۶.....	فایده‌ی علوم حدیث
۷۷.....	اصطلاحات علم الحدیث
۱۲۶.....	تقسیمات گوناگون حدیث از روایان مختلف
۱۳۰.....	اعتبار کتب اربعه
۱۳۲.....	تاریخچه تألیفات علم الحدیث
۱۳۴.....	۲- ۲) فقه الحدیث
۱۳۴.....	تعریف فقه الحدیث
۱۳۴.....	اهداف و مباحث فقه الحدیث
۱۳۴.....	ارزش دانش فقه الحدیث
۱۳۶.....	دلالت متن
۱۳۶.....	اقسام دلالت متن
۱۳۷.....	مبانی فقه الحدیث

۱۳۸.....	برخی از مبانی فقه الحدیث
۱۵۰.....	روش های فقه الحدیث
۱۵۱.....	منابع فقه الحدیث
۱۵۸.....	۲-۳) علم رجال
۱۵۸.....	تعریف علم رجال
۱۵۹.....	یازدهی به علم رجال
۱۶۰.....	اسول و معیارهای توثیق و تضعیف راوی
۱۶۳.....	الفائده شرح مورد اتفاق
۱۶۳.....	شناسایی حدیث راوی و مشکلات آن
۱۶۵.....	راه های شناسایی راویان مشترك (راویان همنام)
۱۶۶.....	توحید مضافات (راویان دارای چند نام)
۱۶۶.....	تشابه
۱۶۶.....	ائتلاف و اختلاف
۱۶۸.....	معرفی منابع معروف رجالی شیعه
۱۶۸.....	شیوه های تدوین منابع رجالی
۱۷۰.....	منابع رجالی شیعه
۱۷۲.....	معرفی برخی از منابع رجالی
۱۸۵.....	۲-۴) نقد الحدیث
۱۸۵.....	تعریف نقد الحدیث
۱۸۶.....	معیارهای نقد حدیث از دیدگاه استاد غفاری
۱۸۶.....	۱. معیارهای نقد متن
۱۹۲.....	۲. معیارهای نقد سند
۱۹۸.....	۲-۵) علل الحدیث
۱۹۹.....	انواع علت در احادیث
۱۹۹.....	علت در سند
۲۰۰.....	علت در متن

۲۰۲.....	راه‌های شناخت حدیث معلل.....
۲۰۳.....	۲-۶) علاج الحدیث.....
۲۰۳.....	احادیث مختلف.....
۲۰۳.....	«تعارض» در لغت.....
۲۰۳.....	«تعارض» در اصطلاح.....
۲۰۳.....	اهمیت موضوع تعارض اخبار.....
۲۰۴.....	علل پیدایش تعارض در روایات.....
۲۰۴.....	مهم‌ترین عوامل وجود اختلاف و تعارض در حدیث.....
۲۱۷.....	علاج حدیث (حل احادیث مختلف).....
۲۱۸.....	راه‌های رفع اختلاف از بین احادیث.....
۲۱۸.....	۱- جمع بین احادیث.....
۲۲۹.....	۲- علاج احادیث غیر قابل جمع.....
۲۳۷.....	کتاب‌شناسی.....
۲۵۹.....	نمایه.....

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَ هَآلَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي
 فَضَّلْنَا عَلٰی كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

مفسره وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست فقید دانشگاه به کرات مورد تقدیر قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه ملی و بین المللی است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح ملی و بین المللی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می توان مقوله ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه های دانشگاه، در چهارچوب آن معنا می یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می سازد.

از سوی دیگر «سیاست ها» تابع امرها و مبادی علمی هستند و نمی توان منکر این تجربه تاریخی شده است و از سوی دیگر کارآمدی سیاست ها در گرو انجام پژوهش های علمی و بهره مندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جهات فکری و اجرایی به حساب می آیند و نمی توان آینده درخشانی را بدون تکیه بر پای های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع اسحکوبی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان گذاران و

دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام‌عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالآخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش نشست علمی و تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آن‌ها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق (ع) را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان‌شاءالله)

وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

۱- پیشینه‌ی علوم حدیث

حدیث یکی از دو رکن دین اسلام است که ثقل اصغر نامیده شده است؛ در مقابل قرآن که ثقل اکبر است. وحی که بر پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شد دو نوع بود یکی قرآن و دیگری سنت که به آن وحی بیانی نیز می‌گویند. حدیث از بسیاری جهات شبیه قرآن است؛ هر دو وحی هستند، هر دو از جانب خدا آمده‌اند، هر دو معارف دینی‌اند، هر دو توسط پیامبر صلی الله علیه و آله بیان شده‌اند، هر دو از پایه‌های تشکیل‌دهنده‌ی اسلام‌اند، هر دو دارای علمی هستند که ابزار فهم آنهاست، هر دو دارای محکم و متشابهند و.... این سبب می‌شود که این دو رکن یعنی سنت و سیر تحول علوم مرتبط با آن در برداشته شده‌اند. پرداخته است. از قدیم، علمای ما به جمع، فهم و نقد حدیث اهتمام داشته‌اند و در این باره، به طور ضمنی و مستقل آثاری را نوشته‌اند.

اما جمع حدیث در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله به سبب شیعیه شروع شده است، حضرت علی علیه السلام هزار باب علم را از پیامبر صلی الله علیه و آله آموخت و نوشت و شیعه احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله را از ائمه علیهم السلام می‌شنیدند و جمع آوری می‌کرد و این مجموعه‌ها اصول نامیده شد سپس این اصول در مجموعه‌های بزرگ‌تر مثل محاسن برقی و بصائر صفار و قرب الإسناد جمع گردید آمد، بعد، مجموعه‌های بزرگ کافی کلینی، من لایحضره الفقیه صارقه و تهذیب و استبصار طوسی از آن‌ها فراهم گردید و در قرن یازدهم و دوازدهم از این مجموعه‌ها، مجموعه‌های متأخر مثل الوافی فیض کاشانی، وسائل الشیعه حرعاملی و بحار الانوار مجلسی تهیه شد و در قرن پانزدهم مجموعه‌ی جامع احادیث الشیعه آقای بروجرودی فراهم آمد.

اما علم‌الحديث از قرن چهارم در آثار کلینی (۳۲۸)، صدوق (۳۸۱)، شیخ مفید (۴۱۳)، شیخ طوسی (۴۶۰)، و در کتب اصول مثل عدة الاصول

طوسی و معارج الاصول محقق حلی (۶۷۶) و ذکری الشیعه شهید اول (۷۸۶) و المذهب البارع ابن فهد حلی (۶۷۶) به صورت پراکنده ذکر شده است ولی شهید ثانی (۹۶۵) اولین کسی است که کتاب مستقل بنام «غنیة القاصدين فی معرفة اصطلاحات المحدثین» را نوشته است. پس از او، پدر شیخ بهایی، حسین بن عبدالصمد حارثی عاملی (۹۸۴)، وصول الأخیار إلى أصول الأخبار را نوشت و بعد، خود شیخ بهایی (۱۰۳۰) کتاب الوجیزة فی علم الدراية را تألیف کرد. پس از او، محمدباقر استرآبادی (۱۰۴۱) کتاب الروایة الساریة را نوشت. این چهار کتاب از منابع اصلی علم الحدیث در شیعه است. بعد از معانی (۱۳۵۱) کتاب مقیاس الهدایة فی علم الدراية را می‌نویسد و سند حسن صدر عاملی (۱۳۵۱) نهاية الدراية را در شرح الوجیزة شیخ بهایی نگارد. در دوره معاصر نیز کتابهایی مثل درایة الحدیث کاظم مدیرشانه‌چی و اصول الدین عبدالهادی فضلی و کتاب درایة الحدیث شادی نفیسی، علم حدیث عربی سیری و علم حدیث زین‌الدین قربانی نوشته می‌شوند.

اما فقه الحدیث با تشویق ائمه علیهم السلام با عبارت «حدیثٌ تدریه خیرٌ من الف حدیثٍ ترویه» شروع می‌شود. برقی کتابهای معانی الحدیث و تفسیر الحدیث می‌نویسد (مسعودی، عبدالهادی ۱۳۸۶: ۱)، مجلس مرآة العقول و مولی خلیل قزوینی الشافی را در شرح کافی می‌نویسد. محمدتقی مجلسی روضة المتقین را در شرح فقیه می‌نگارد و مجلسی مردد الأخیار سید نعمت‌الله جزایری غایة المرام را در شرح تهذیب می‌نویسد. محمدتقی استقصاء الاعتبار و طفیلی جلاء الابصار را در شرح استبصار به رشته تحریر در می‌آورند، جمال‌الدین حسن بن زین‌الدین احادیث کتاب خود یعنی متقی الجمان را توضیح می‌دهد و فیض کاشانی بسیاری از احادیث را در وافی شرح می‌دهد و مجلسی احادیث مشکل را در بحار توضیح می‌دهد و

در دوره معاصر نیز کتاب‌هایی در علم فقه‌الحديث نوشته شده است، مثل روش فهم حديث از عبدالهادي مسعودي و اصول و قواعد فقه‌الحديث از محمدحسن رباني.

اما در علم رجال مهمترين كتاب‌هاي موجود به ترتيب عبارتند از: رجال برقي (۲۸۰)، رجال كشي (قرن چهارم)، رجال نجاشي (۴۵۰)، دست شيخ طوسي (۴۶۰)، رجال شيخ طوسي (۴۶۰)، رجال علامه حلي (۲۶)، رجال ابن داود (۷۴۰)، تنقيح المقال في احوال الرجال مامقاني (۱۳۵۱ق)، الموسوعة الرجالية آية‌الله بروجردي (۱۳۸۰ق)، مستدركات علم رجال حديث شيخ علي نمازي شاهرودي (۱۴۰۵ق)، معجم رجال الحديث خويي (۱۴۰۳ق)، تاموس الرجال محمد تقی شوشتری (۱۴۱۶ق) و معاصرین نیز كتاب‌هایی در این زمینه نوشته‌اند، مثل آشنایی با كتب رجالي شيعه از محمد كاظم خمان تایش، کلیات علم الرجال از آية‌الله جعفر سبحانی، دانش علم رجال از محمد حسن ربانی.

۲- ویژگی‌های این کتاب

۱- این کتاب يك دوره از علوم حديث شيعه است و در تعاریف و مثال‌ها فقط از منابع شيعه استفاده شده است. چون مؤلف معتقد است که منابع اهل سنت در این زمینه برای دانشجویان ما کم‌فایده است. دارد به ویژه دانشجویان دوره‌ی لیسانس و دانشجویانی که رشته تخصصی آیت‌الله‌پژوهی نیست.

۲- این کتاب به زبان ساده و نثر روان تألیف شده است تا همه‌ی علاقمندان بتوانند به راحتی از آن بهره‌مند شوند.

۳- آیات و روایات حرکت‌گذاری شده و به فارسی روان ترجمه شده است تا علاقمندان علاوه بر یادگیری علوم حديث از محتوای احادیث نیز بهره‌مند شود.

۴- از ویژگی‌های بارز و بی‌نظیر این کتاب آن است که همه‌ی تعاریف همراه مثال هستند تا مطلب به خوبی برای دانشجو جا بیفتد. از

این رو، هیچ تعریفی بدون مثال نیامده است و جای چنین کتابی از این نظر تا کنون خالی بوده است.

۵- همه علوم مرتبط با حدیث به صورت مختصر و مفید آورده شده است: تاریخ حدیث، علم حدیث، علم رجال، فقه الحدیث، نقد الحدیث، علل الحدیث و علاج الحدیث. البته اختصار مانع از جامعیت آن نشده است. دانش بویان حتی دانشجویانی که رشته تخصصی آنان حدیث است، بهتر است ابتدا با یک دوره علوم حدیث به صورت اختصار آشنا شوند سپس به طور مفصل آن را بخوانند. این از اصول آموزش است.

۶- این کتاب به عنوان یک کتاب درسی تألیف شده است. از این رو، اصول آموزشی در آن رعایت شده است تا مفیدتر واقع شود.

۷- جای کتاب با این ویژگی‌ها تا کنون خالی بوده است.